राष्ट्रिय प्रसारण विधेयक २०४९ को संक्षिप्त समालोचना

राष्ट्रपुकार - मार्च ३, १९९३

विपिन अधिकारी (अधिवक्ता)

संवैधानिक तथा ससदीय अभ्यास समाज एक्सइएभ० को अनुसन्धान इकाई द्वारा आयोजित यस विधेयक विश्लेषण कार्यक्रममा राष्ट्रिय प्रसारण विधेयक २०४९ को छलफलको सुरुवातका लागि निम्न बुँदाहरु उल्लेख गरिएको छ। छलफलको विषय वस्तु यस भन्दा पनि बढी हुन सुक्ने छ। तथा यो समालोचना स्कोप कार्यालयको समालोचना पनि होइना।

राष्ट्रिय प्रसारण विधेयकको सवल पक्ष

१ परिवर्तित सन्दर्भमा प्रसारण सम्बन्धी कानूनको अभाव भएकोले प्रसारणका माध्यमलाई नीजि क्षेत्रबाट समेत संचालन हुन सक्ने गरी राष्ट्रिय सचार नीति बमोजिम यो विधेयक बनाईएको छ।

२ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ द्वारा प्रत्याभूत जनताको अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता तथा सु-सूचित हुन पाउने हकलाई संरक्षण एवं सम्वर्द्धन गरेको र सूचना तथा संचार क्षेत्रमा उपलब्ध आधुनिक प्रविधिको प्रयोग गरी प्रसारणका माध्यमहरुलाई विश्वसनीय, प्रभावकारी एवं सुदृढ बनाउने प्रयास यो विधेयकले गरेको छ।

कमजोर पक्ष

१ दफा ५ बमोजिम कुनै कार्यक्रमको प्रसारण गर्न इजाजतपत्र प्राप्त गर्नका लागि निवेदन पत्र दिएकोमा वा फिक्वेन्सी मोड्युलेशन प्रसारण प्रणालीको स्थापना गर्नका लागि इजाजत पत्र प्राप्त गर्न निवेदन दिदा उक्त निवेदन उपर श्री ५ को सरकारले दफा ६ बमोजिम "आवश्यक जाँचबूझ गर्दा निवेदकलाई इजाजत पत्र दिन मनासिव देखेमा" तोकिएका शर्तहरु पालना गर्ने गरी इजाजत पत्र दिने भन्ने हचुवा प्रकारको शब्दावलीको प्रयोग गरिएको छ। कस्तो प्रकारको जाँचबूझ हुने, जाँचबूझको आधार के हुन र सो आधार प्रमाणित गर्न निवेदकले कस्तो प्रकारको प्रमाण पेश गर्नु पर्ने भन्ने प्रष्ट गरिएको छैन तथा "मनासिव" भन्ने शब्दलाई प्रष्टसंग व्याख्या नगरिएको कारण श्री ५ को सरकारले चाहिने भन्दा बढी तजबिज अधिकार प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था छ।

२ दफा ७ मा "राष्ट्रिय हितलाई ध्यानमा राखी श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सोही सूचनामा तोकिएको अवधि सम्मको लागि कुनै खास विषय, घटना वा क्षेत्रसंग सम्बन्धित कुनै कार्यक्रम प्रसारण संस्थाबाट प्रसारण गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ" भन्ने प्रावधान राखिएको छ। तर राष्ट्रिय हित केलाई भन्ने बारे विधेयकको परिभाषा खण्ड तथा अन्यत्र समेत उल्लेख भएको पाइदैन। यस्तो शून्यताको स्थितिमा उद्यमकर्ता वा लगानीकर्तालै लगानी गर्ने हिचकिचाउने प्रष्ट छ। किनकि लगानी पश्चात कार्यक्रममा यो दफा अन्तर्गत सुनियत वा वदनियत जुनसुकै किसिमले पनि सरकारी हस्तक्षेप हुन सक्ने सभावनालाई अस्वीकार गर्न सकिदैन।

३ दफा ८ मा उल्लेखित "प्रसारण संस्थाको इजाजतपत्र रद्द गर्न सकिने" प्रावधान पनि अतिशयोक्तिपूर्ण छ, तथा नियम ऐनको विपरित कुनै कार्यक्रम प्रसारण गरेमा श्री ५ को सरकारले त्यसलाई रद्द गर्नु अघि सफाई पेश गर्ने मनासिव मौका दिने व्यवस्था मात्र नभई वकील वा विशेषज्ञ मार्फत आफ्नो कुरा राख्न सक्ने व्यवस्था पनि हुन जरुरी छ।

४ दफा १४ प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले धुम्रपान तथा मदिरा जस्ता जनस्वास्थ्यलाई हानिकारक पदार्थहरु प्रसारणमा "निरुत्साहित" गरिने छ भन्ने उल्लेख गर्नुको साटो त्यस्तो प्रसारण "प्रतिवन्धित" गरिने छ भनि स्पष्ट राष्ट्रिय नीति बनाउनु पर्ने प्रष्ट छ। त्यसै गरी "महिला वर्गलाई विज्ञापन इत्यादिमा यौन अभिव्यक्तिको दृष्टिले प्रयोग गरिने छैन" भन्ने वाक्यांश थप व्यवस्था गर्नु पर्ने आवश्यकता टडकारो रुपमा देखा परेको छ।

५ दफा १५ अन्तर्गत उल्लेखित विज्ञापन प्रसारण गर्न गराउन नपाउने अवस्थाहरुमा देहाय (ड) थपी नेपालीहरुको धार्मिक सहिष्णुतामा आँच पर्याउने प्रकृतिका सामाग्रीहरु पनि विज्ञापनको रुपमा वा अन्य प्रकारले प्रसारण गरिने छैन भन्ने उल्लेख हुनु आवश्यक छ।

६ दफा १६ मा उल्लेखित "प्रसारकको काम, कर्तव्य र अधिकार" शीर्षकमा देहाय (ज) थपी " प्रसारकले कुनै व्यक्ति, फर्म वा संस्थाको कपिराइट उलंघन नगर्ने वा नगराउने" भन्ने व्यवस्था उल्लेख गरिएमा अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गतको झमेलाबाट यहाँको प्रसारण संस्थाहरुलाई बचाउन सकिने छ।

७ राष्ट्रिय प्रसारण विधेयक २०४९ अन्तर्गत नेपालको प्रसारक वा प्रसारण संस्था वा वैदेशिक प्रसारक वा प्रसारण संस्था बीच उठ्न सक्ने झैं-झगडा वा प्रसारण सामाग्रीको कपिराइट सम्बन्धी विषयमा हुन सक्ने विवादको निरोपण गर्ने प्रक्रिया (Settlement Procedure) तथा श्री ५ को सरकारले खेल्न सक्ने "मेडिएटर" को भूमिका बारे पनि यो विधेयक मौन छ। यस प्रकारको संरक्षणको अभावमा निजी क्षेत्र फस्टाउन सक्दैना।

८ प्रस्तुत विधेयकको दफा २१ ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयनको लागि श्री ५ को सरकारले नियमहरु बनाउन सक्ने उल्लेख गरिएको छ तर कस्ता विषयहरुमा नियमहरु बनाउन सकिने भन्ने बारे कुनै खास आधार, विधायिकी निर्देशन वा विधायिकी नीति (Legislative Policy) उल्लेख गरिएको छैना सामान्यतया यस प्रकारको एक मुष्ट अधिकार प्रत्यायोजनले श्री ५ को सरकारद्वारा प्रत्यायोजित अधिकारको दुरुपयोग हुने सभावना देखाउँछ।

९ उपरोक्त बमोजिम ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न श्री ५ को सरकारले नियम पारित गर्नु अघि सो को मस्यौदा नियम सर्वसाधारण तथा प्रसारण व्यवसायी (जो वैदेशिक नागरिक वा संस्था पनि हुन सक्छन्) को आलोचना वा समालोचनाका लागि ३ महिना पूर्व प्रकाशित गर्नु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था हुनु जरुरी छ। यो व्यवस्थाबाट राष्ट्रिय प्रसारण उद्यमी तथा लगानीकर्ताको हितलाई पनि उक्त नियमले प्रतिनिधित्व गर्न सक्नेछ।